

3.4. Контрареволуционният модернизъм

Френската революция и последвалите я революционни събития от първата половина на XIX в. практически установяват в Европа модерната държава като антитеза на Средновековието. Родено е общество с човешки мерки, а богът е мъртъв. Но смисълът на историята става още по-неясен - раят и адът губят своята ценност, второто пришествие става частен въпрос, а обществото на справедливостта, на хуманизма изглежда неосъществимо.

Романтичното обръщане към традицията в търсене на опори за настоящето на пръв поглед оспорва модернизма, оказал се неосъществим. Но това е само привидно - романтизмът като израз на едно дълбоко разочарование от "неуспеха" на революцията се обръща към историята, към античността, така, както Просвещението се обръща натам в търсене на идеалното политическо устройство.

Крахът на империята на Наполеон и временното възтържествуване на Свещения съюз стимулира първата по-систематизирана критика на модернизма, по-скоро от до-модернистични позиции. Формата на критиката на модернизма по това време е критика на Френската революция и най-вече на Якобинската диктатура. Разбира се, тази критика съпътства самите революционни събития, но значението ѝ става голямо именно след Виенския конгрес. Главни обекти на критиката на модернизма стават неговият антитрадиционализъм и неговата масовизация, възплътена в егалитаризма. **Едмънд Бърк** с право може да бъде наречен патриарх на антимодернизма. Противопоставяйки традицията на разума, той подлага на критика основните идеи на Просвещението в политическата област. Според него "естественият закон" в обществото е синтезиран от традицията, която е "мъдрост без рефлексия и стои над рефлексията"¹. На тази основа Бърк критикува и идеята, че първата стъпка на обществената промяна трябва да бъде "tabula rasa", радикалното скъсване със старото: "Честният реформатор не може да разглежда страната си само като чист лист хартия, на който той може да пише каквото му хрумне"². Бърк се противопоставя на произволното конституционно творчество, което се оправдава с необходимостта от защита на правата на човека. "Същите тези софисти, пише той в "Размисли върху Франция" през 1790 г., почти винаги се изхитряват да смесват правото на народа с властта на народа. Когато масата на общественото тяло успее да се задвижи, нищо не е достатъчно силно, за да ѝ устои. Но щом можем да разграничим правото от властта, дори масата на народа не може да притежава право, несъвместимо с добродетелта - и в частност с първата от всички добродетели, предпазливостта. Хората нямат никакво право на нещо, което не е разумно и което не спомага за тяхното добро"³. Бърк критикува не просто конституционната промяна (той всъщност не изключва по принцип промени в институциите на едно общество), а отхвърля произволната и радикална, необмислената и прибързана промяна в общественото устройство. Защото това устройство, както и човекът, е сложно и никаква "проста конституция" не може да замени нещо, което е натрупано от дълголетния и надхвърлящ обикновения човешки живот опит.

Но все пак на най-остра критика е подложен егалитаризмът - продуктът и обратната страна на масовизацията на модернизма. В това отношение най-значителни са трудовете на мислители като Томас Карлайл, Жозе-Мари дьо Местър и Алексис дьо Токвил. В издадената през 1835 г. "За демокрацията в Америка" **Токвил** изтъква три главни отрицателни черти на Якобинската диктатура:

- политическият централизъм който като съединява административния централизъм с бюрократизацията, води до всевластие и вездесъщност на държавата;
- егалитаризмът поражда индивидуализъм и атомизация, които са идеалната предпоставка за политическия деспотизъм;

¹ Цит. по Галкин, А. А., Рахшмир П. Ю., *Консерватизъм в прошлом и настоящем*, М., 1987, с. 13.

² Пак там, с. 14.

³ Burke, E. *Considerations sur la France*. In: *La Pansee politique*, p. 385.

- "извратената" склонност към равенство свежда всички до равнището на масата и завършва с "равенство в робството".

Токвил точно усеща противоречивостта на доведената докрай логика на политическия модернизъм - средството за общественото преобразование противоречи на неговата цел. Но Токвил остава либерален критик на модернизма и въпреки установената традиция, не може да бъде причислен към консервативните мислители от първата половина на XIX век. Токвил е дори постмодерен в теорията си за гражданското общество.

Жозе-Мари дьо Местър смята самата революция като "грешка", като "наказание" за греховете на човечеството. И развива идеята за внасяне на религиозен порядък в света, независимо от кого. Оттук той дори стига до апологията на палача като извършител на божествения ред. В същия дух Т. Карлайл издига "култа на героите", които, като противоположност на тълпата, са носители на божествените предначертания и са духовни творци на историята. Но и тук се проявява иронията на историята. Улавяйки твърде точно противоречивостта на модернизма и критикувайки основателно модернисткия етатизъм на Просвещението, критиците на модернизма от това време практически остават на позициите на модернизма в стремежа си да "възродят" неговия елитарен дух. Защото елитаризмът има като своя обективна обратна страна егалитаризма, масовизацията. По същество те стават родоначалници на "консервативния модернизъм", разбиран като обновяване чрез традицията. Като нагласа това явление изглежда сродно с романтизма от началото на XIX в.

Консерватизмът от първата половина на XIX в. само на пръв поглед изглежда антимодернистичен. Една от причините е и в утвърдената историческа конвенция, че революциите от XVII и XVIII в. са антифеодални, т. е. бележат края на Средновековието и началото на Новото време. Така "падането на Бастилията" е моментът на утвърждаване на модерността. Но всъщност тези революции са антиабсолютистки. А абсолютизмът е първата политическа форма на модернизма. Токвил в "Бившия режим и революцията" изключително наблюдателно сравнява революционния режим с бившия и открива неочаквана приемственост между двата от гледна точка на политическата централизация. Революциите сблъскват два модернизма: елитарният абсолютистки модернизъм и масовият демократичен модернизъм. Спорът, както може да се очаква, е за това, кой ще заеме мястото на демиурга, заел се с подредбата на света по човешки мерки: просветеният аристократичен елит или просвещаващите демоса водачи.

Консервативната критика на Френската революция се оказва не по-малко модернистична от самата нея. Бърк критикува нейният радикализъм, но не оспорва ценността на модерната държава. Бърк отхвърля способността на демоса и водачите му да бъдат учредители, да конституират държавата, но не отрича тази способност на просветената (либералната, защото Бърк е виг) аристокрация. Консервативният патос на **Луи дьо Боналд** и на **Жозе-Мари дьо Местър** достига до проекта за световна папска империя, където папата е абсолютен монарх. Дори не става дума за домодерното християнско разграничаване на светско и духовно. В проекта на дьо Местър дори папата не може да се задоволи само с духовната си власт и с вярата: за установяване на богоугоден социален ред е нужна силата на модерната държава. Консервативната критика на революционния плебейски модернизъм от началото на XIX в. подхранва политическите проекти на един модернистичен консерватизъм, ратуващ за обновление чрез опита-традиция, а не чрез опита-експеримент.

* * *

Модернизмът продължава да се разгръща в почти всички обществени сфери, въпреки временното господство на стария ред в Европа след 1815 г. В стопанството рационализмът все повече взема връх - техническите нововъведения (парният локомотив, фотографията, електричеството, телеграфа и т. н.) вървят успоредно с развитието на капитализма (рационалния бизнес). В политическата област революциите от 1848 г. закрепват в Западна Европа най-главното от деянията на Френската революция - окончателно е установена модерната държавност, макар и да не са осъществени изцяло намеренията на просветителите.